

ARHITECTURA LA FEMININ. DOAMNELE ARHITECTE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Sergiu TRONCIU ^{1*}

¹Facultatea de Design, Universitatea Tehnică a Moldovei

*Autorul corespondent: Sergiu Tronciu, conf.univ., dr. arh., decan FD, UTM, e-mail: sergiu.tronciu@fd.utm.md

Summary. *The contributions of women to Moldovan architecture have grown substantially in recent decades, influencing education, research, and urban design. This paper highlights the leading women architects who have played pivotal roles in these fields. Their work in education, research, and urban planning has left a lasting mark on the architectural landscape of Moldova.*

Cuvinte cheie: *egalitate de gen, educație în arhitectură, absolvente în arhitectură, arhitectură modernă, femeile în cercetare, doamne în proiectare.*

Introducere

În dezvoltarea arhitectural-urbanistică a Republicii Moldova și-au adus contribuția mai multe femei arhitecte. Totuși, într-o societate patriarhală, femeile au fost mult timp marginalizate, având un rol secundar în viața publică și profesiile tehnice, inclusiv arhitectura, acest domeniu fiind considerat „o lume a bărbaților”. Abia la începutul secolului al XX-lea, femeile din România au avut acces la educație în arhitectură, la Școala Superioară de Arhitectură din București, actualmente Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” (UAUIM). Prin modernizare, primele arhitecte române, precum Virginia Andreescu Haret și Henrieta Delavrancea-Gibory [2] au devenit pionere ale arhitecturii moderne, deschizând calea pentru generațiile viitoare de profesioniste în domeniu.

În Republica Moldova prezența și contribuțiile femeilor în arhitectură au crescut constant în ultimele decenii. Ele au avut un impact major în educație, formând viitoarele generații de arhitecți, cercetând istoria arhitecturii din regiune și participând la remodelarea peisajului urban. În acest articol, sunt prezentate contribuțiile acestora în aceste trei domenii esențiale: educație, cercetare și proiectare.

1. Proiectare: arhitectele care au modelat peisajul urban

Domeniul proiectării de arhitectură a fost influențat de arhitecte precum Etti-Roza Spirer, Ecaterina Ocușco-Alhazova, Lilia Criț, Tatiana Lomova, Ludmila Gofman, Stella Stalinskaia, Galina Penbek, Vera Kalușina ș.a, care au modelat peisajul urban cu proiecte emblematice. Rândurile acestora continuă să se completeze și astăzi, prin noi generații de profesioniste, precum: Irina Kozlova, Irina Greciuhina, Elena Grecu-Tribusean ș.a.

Etti Roza Spirer (16.04.1900-30.03.1990) a fost un pionier în proiectarea reală. Obiectivele arhitecturale, realizate în prima jumătate a secolului XX, au fost inovatoare pentru acea perioadă, incluzând atât clădiri publice, cât și rezidențiale.

S-a născut în Galați, România. A absolvit UAUIM din București în 1925, dar a întâmpinat dificultăți în găsirea unui loc de muncă stabil, trăind din câștiguri ocazionale timp de șapte ani. În 1932, a fost angajată ca asistent al arhitectului municipal din Bălți, unde a devenit unicul specialist calificat în construcții civile din oraș. A contribuit la proiecte esențiale, inclusiv reconstrucția casei „Hadji-Marcarov” pentru sediul Primăriei și restaurarea casei „Catarji-Bodescu” pentru Prefectură.

În anii '30, E. R. Spirer a creat clădiri reprezentative pentru Bălți, precum Liceul Industrial de fete, Liceul Teoretic de băieți „Ion Creangă” și Liceul de fete „Domnița Ileana”, promovând stilul modernist românesc [3]. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost evacuată în regiunea Saratov, Rusia, iar mai târziu în Fergana, Uzbekistan. Revenind la Chișinău în 1944, a fost angajată la organizația „Dorstroi” și s-a implicat în proiectarea clădirilor stațiilor de cale ferată din URSS.

Ulterior, a lucrat la Institutul „Moldghiprostroy” și a colaborat cu arhitectul Alexei Șciusev, fiind apreciată de colegi. Printre lucrările sale importante din Chișinău se numără reconstrucția hotelului „Suisse”, restaurarea cinematografului „Odeon” și a clădirii fostei Administrații funciare. În anii '50, a proiectat reconstrucția Liceului pentru băieți nr. 3 de pe strada A. Mateevici, iar ultimul său proiect a fost locuințele colective cu 9 etaje de pe Bulevardul Negruzzi, primul realizat în tehnica cofrajului glisant din RSSM.

Spirer este recunoscută pentru stilul său eclectic, influențat de tendințele arhitecturii moderniste europene [4, p.48-49].

Julia Scvorțova – arhitectă cu impact în modelarea Chișinăului din perioada anilor 1970-1980. Prin proiectele sale inovatoare, ea a contribuit semnificativ la dezvoltarea arhitecturală a capitalei, cu realizări emblematice, printre care se numără „Porțile Orașului” și clădirile din sectorul Botanica.

S-a născut la Moscova pe 14.08.1938. A absolvit Institutul Politehnic din Asia Centrală, din Tașkent, Uzbekistan, unde a studiat la Facultatea de Construcții, specializându-se în Arhitectură (1955-1961). Împreună cu soțul ei, Yuri Tumanyan, care a fost numit în funcția de arhitect-șef la Institutul de proiectare „Kișinevgorproekt”, se stabilesc în Chișinău în anul 1975.

Carierea sa a evoluat de la arhitect în Alma-Ata, unde a realizat peste 20 de proiecte, la poziția de arhitect-șef de proiect în Chișinău, cu 8 lucrări principale, iar ulterior în Stary Oskol, Rusia, unde a proiectat 32 de obiective importante. În perioada 2002-2010, a fost directorul companiei „M. Grado”, continuând să activeze ca arhitect-șef de proiect până în 2012 [5].

Perioada activității sale în Chișinău, între anii 1975-1990, a fost marcată de realizări arhitecturale de impact. Proiectele sale, dintre care se remarcă „Porțile Orașului”, concept: Tumanyan, coautori: Marcovici, Spasov – simbol al Chișinăului modern și numeroase clădiri din sectorul Botanica, au transformat aspectul urban. Prin abordările sale, Skvorțova a adus un suflu nou arhitecturii urbane, îmbinând funcționalitatea cu estetica modernistă.

Albina (Alla) Kiricenکو cu titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Chișinău (2023), cunoscută pentru proiectele sale de amploare în infrastructura publică și urbană. Implicată în modernizarea și extinderea zonelor importante din Chișinău.

Proiectele sale (realizate peste 100 concepte [6]) sunt apreciate pentru sensibilitatea față de contextul local și pentru integrarea soluțiilor sustenabile.

Arhitecta s-a născut pe 04.01.1938 în orașul Stupino, regiunea Moscova. A urmat Școala Medie din Moscova, absolvind cu medalie de aur, apoi a fost admisă la Institutul de Arhitectură din Moscova (1955-1961). După finalizarea studiilor, a fost repartizată inițial în orașul Voljsk, dar, ulterior, în anul 1961 a ajuns la Chișinău, unde a contribuit la dezvoltarea planului general al orașului.

Cercul din Chișinău – simbol al arhitecturii naționale, construit anul 1981, este obiectivul asociat cu A. Kiricenکو, acesta fiind recunoscut ca unul dintre cele mai frumoase circuri din lume. Autorii proiectului și unii realizatori ai lui – arhitecții Șoihet, Kiricenکو, inginerii Goriunova, Șein, Parsin, Postolache, Starțev, au fost distinși în a. 1984 cu Premiul de Stat al RSSM.

Printre lucrările notabile ale arhitectei se numără: Liceul Gheorghe Asachi din Chișinău, Viaductul, bulevardul Dacia (1964-1965), care leagă sectorul Botanica de centrul orașului, Grădina zoologică (1963) ș. a.

Potrivit doamnei Kiricenکو, proiectarea arhitecturală este o activitate extrem de complexă, deoarece arhitectul joacă un rol esențial în organizarea vieții oamenilor.

Elena Zabunova (26.04.1951-23.11.2012), arhitectă, cunoscută pentru abordările sale inovatoare în arhitectura edificiilor publice administrative și comerciale. Ea a proiectat mai multe clădiri emblematic care reflectă tendințele arhitecturii contemporane, contribuind semnificativ la modernizarea spațiilor comerciale din Chișinău.

S-a născut în orașul Ceadâr-Lunga, a finalizat studiile în orașul natal, ulterior urmează studiile la Institutul Politehnic din Chișinău, specialitatea „Arhitectură” (1968–1973).

Și-a început cariera la Institutul „Moldghiprostroy” (1973-1975), după care s-a alăturat echipei de la „Chișinăuproiect”, condusă de Gh. Solominov – o influență majoră în cariera sa, care i-a oferit o recomandare ce i-a permis admiterea la Uniunea Arhitecților [7, p.77], descriind-o ca o profesionistă creativă și dedicată. După care a continuat activitatea sub coordonarea lui Vlad Modîrcă, finalizând proiecte importante precum un complex rezidențial de pe bulevardul Dacia și Spitalul Oncologic din Chișinău. În anii '80, a lucrat la „Urbanproiect”, iar din a. 1991 începe să activeze pe cont propriu, conducând un birou de arhitectură în perioada anilor 1998-2002.

De-a lungul carierei, Elena Zabunova a primit numeroase distincții pentru proiectele sale, inclusiv pentru cartierul de pe strada M. Sadoveanu și maternitatea privată Extramed [8].

Proiectele sale sunt caracterizate de o estetică minimalistă, dar și de soluții tehnologice inovatoare.

2. Contribuțiile femeilor-arhitecte în educație

Nina Iamșicova (21.09.1939-11.10.2021) a fost una dintre cele mai respectate figuri în domeniul educației de arhitectură din Republica Moldova. În calitatea sa de profesor la UTM, a influențat numeroase generații de arhitecți prin abordările sale didactice inovatoare și prin încurajarea gândirii critice în designul arhitectural.

Născută în localitatea Cita, raionul Mogocinsk, ținutul Transbaikal din Federația Rusă, și-a urmat studiile medii în orașul natal. Apoi, între 1956-1959, a fost studentă la colegiul de construcții. Între anii 1962-1968, și-a făcut studiile la Institutul de Inginerie și Construcții „Valerian Kuibîșev” din Novosibirsk, URSS [9, p.24].

A început cariera în calitate de maestru constructor la Corporația „Transbaikalugol” (1951-1961), după care a lucrat ca inginer la secția de Plan general și drumuri a Institutului „Oblproekt”, Cita. Începând cu a. 1968, a activat ca arhitect-șef în or. Krasnodar la „Krasnodarneftproect”. În 1969 s-a mutat în Chișinău, unde a fost arhitect la „Moldghiprostroy”, avansând, în 1971, la poziția de arhitect superior, continuând activitatea la „Chișinevproect” din a. 1975.

Profesoara N. Iamșicova reprezintă un reper unic în arealul învățământului din domeniul educațional de specialitate din țara noastră. În perioada anilor 1975-2021, a creat în colectiv o atmosferă pașnică și amicală, impunându-și, în același timp, personalitatea și păstrându-și mereu verticalitatea [9, p.4]. În 2019, a fost distinsă cu Premiul Special pentru contribuția în arhitectură, în cadrul Concursului Național de Arhitectură și Design PREMIUL DAS, organizat de Casa Editorială „Design. Arhitectură. Stil” (DAS).

Svetlana Oleinic, cu o experiență de peste 40 de ani în domeniul pedagogic, joacă un rol esențial în modernizarea metodologiilor de predare, introducând tehnologii și instrumente digitale în procesul de învățare. Arhitecta ține cursuri de specialitate „Bazele compoziției”, „Istoria arhitecturii antice”, „Proiectarea de Arhitectură”, se implică activ la formarea sarcinilor de proiectare la toate curriculele la disciplinele de profil.

Născută pe 24.10.1961, în Chișinău, a absolvit în a. 1983 FUA, UTM. De la finalizarea studiilor, ea activează în calitate de cadru didactic la UTM, fiind cunoscută pentru dedicarea sa în formarea noilor generații de arhitecți.

Pe parcursul carierei sale, ea a contribuit la pregătirea a peste 1750 de arhitecți și a ocupat funcții de conducere: șef-adjunct al Departamentului Arhitectură între anii 1995-2008 și din nou din 2022 până în prezent, precum și șef al Catedrei de Arhitectură între anii 2009-2010.

La 25 iunie 2021, S. Oleinic și-a susținut teza de doctorat în arhitectură, având ca temă „Procedee compozițional-artistice în arhitectura clădirilor administrative moderne din orașul Chișinău”. Din iulie 1983 și până în prezent, ea continuă să inspire și să educe viitorii arhitecți.

Tatiana Buimistru și-a dedicat întreaga viață studiului Coloristicii. Astăzi, această disciplină este recunoscută pe scară largă în cercurile științifice și artistice din R. Moldova.

T. Buimistru este o profesionistă de marcă în domeniul arhitecturii și educației, originară din Chișinău (n. 20.06.1958). În anul 1981 a finalizat Institutul Politehnic din Chișinău, apoi și-a continuat studiile cu un doctorat în arhitectură la Institutul de Cercetare și Proiectare în Domeniul Arhitecturii din Moscova (1990).

În prezent, este conferențiară universitară la UTM (1995-prezent), director artistic al studioului „Art-Dizo” (din septembrie 2024) și oferă cursuri online în design și artă vizuală. Pe lângă activitatea didactică, a publicat trei monografii și peste 100 de articole științifice. De asemenea, a fost și este activă în organizarea expozițiilor de pictură, artă decorativă, a participat la conferințe și mese rotunde naționale și internaționale.

Arhitecta este, de asemenea, un membru activ al comunității științifice și artistice, contribuind la educația tinerelor talente și la dezvoltarea culturală a regiunii.

2. Femeile-arhitecte în cercetare

Tamara Nesterov – cercetătoare, sectorul Arhitectură al Institutului Patrimoniului Cultural (IPC), conferențiar universitar în Arte vizuale și în Arhitectura clădirilor și edificiilor la Departamentul Arhitectură, UTM. Are peste 45 de ani de activitate științifică și didactică în cadrul Alma Mater, cu șapte doctoranzi dintre care trei au obținut titlu de doctor în arhitectură.

În palmaresul publicațiilor are zece monografii, dintre care cinci fără coautori, peste 120 de articole științifice, inclusiv 35 apărute în străinătate (Suedia, Ucraina, România, Rusia), cu 30 de participări la simpozioane și conferințe științifice, dintre care 24 – internaționale.

Din 1996 este membru al Comisiei orașelor istorice din România, Sibiu; din 2009 este membru al Biroului pentru Arhitectură, Construcții și Urbanism (BACU), București-Chișinău), la fel este membru al redacției revistei Arta.

Pentru monografia „Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură”, în a. 2003 a fost distinsă cu trei premii al prezidiumului Academiei de Științe, Salonul internațional de carte și Premiul Consiliului Europei pentru locul trei în topul cărților anului 2003.

Pentru Monografia colectivă „Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului XXI”, în a. 2011 a obținut Premiul Salonului Internațional de Carte, ca cea mai bună carte de arhitectură din anul 2010 [10, p.159-160]. Iar pe 20.10.2022, i-a fost acordat Ordinul „Sanctus Stephanus Magnus” al patriarhiei Române pentru studierea arhitecturii ecleziastice.

Silvia Apostol – o cercetătoare respectată, de-a lungul carierei sale a fost și un profesor dedicat, formând noi generații de arhitecți și participând la numeroase conferințe.

S. Apostol, născută pe 12.08.1947 în Dondușeni, Moldova, și-a început formarea profesională în arhitectură la Institutul Politehnic din Chișinău (1965-1968), continuând studiile la Institutul de Arhitectură din Moscova (1968-1971). A urmat o carieră diversificată în cercetare și învățământ, lucrând la „Moldiprostroy”, apoi ca asistent la catedra de istorie și teorie a arhitecturii, și ulterior ca cercetător științific la IPC, AȘM, unde a contribuit semnificativ la studii în domeniul arhitecturii și conservării patrimoniului.

Printre lucrările sale importante se numără contribuțiile la culegerea de articole despre monumente istorice și culturale, „Colecția de monumente istorice și culturale din RSS Moldovenească. Zona de Nord”, unde a participat la cercetarea și documentarea monumentelor de arhitectură. A publicat și numeroase articole în cadrul Enciclopediei Chișinău și a fost activă în Societatea de Ocrotire a Monumentelor din Moldova, promovând conservarea patrimoniului arhitectural și integrarea noilor construcții în contextul istoric al orașului.

Silvia Apostol a avut o activitate didactică intensă la instituții de învățământ superior precum UTM și Universitatea Slavonă, formând generații de studenți în arhitectură și urbanism. De asemenea, a fost membră activă a Comisiei de Istorie a Orașelor din România, participând la conferințe internaționale pe teme de patrimoniu arhitectural. S-a retras la pensie în a. 2022, lăsând în urmă o moștenire valoroasă în domeniul arhitecturii și protecției patrimoniului.

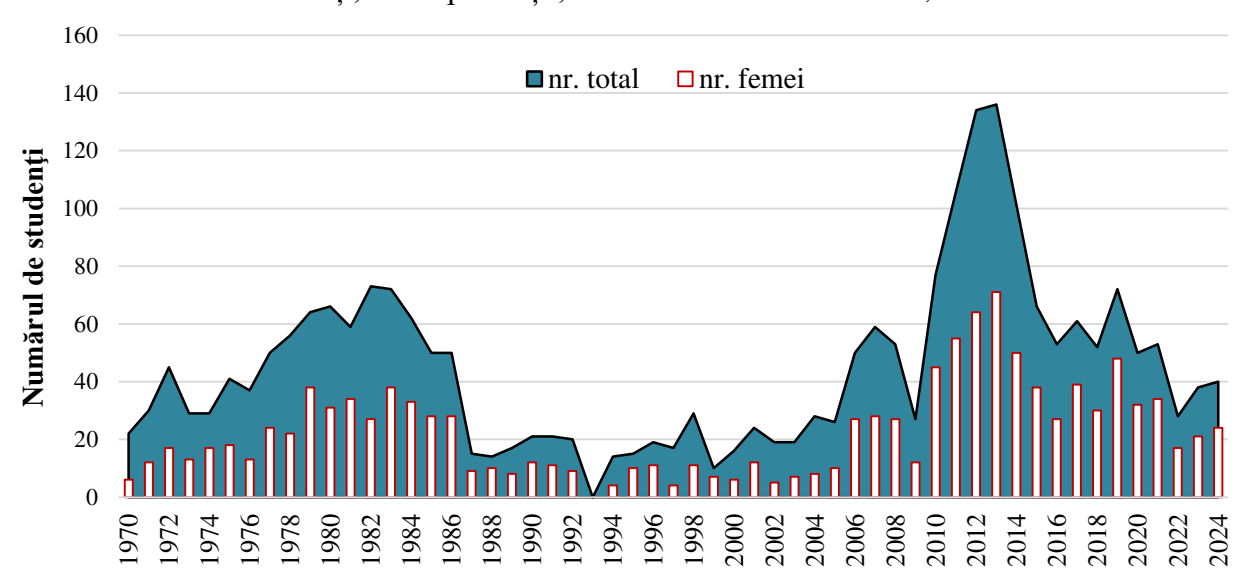
Mariana Șlapac, doctor habilitat în arte și arhitectură, cu peste 200 de lucrări științifice publicate, este un promotor activ al restaurării monumentelor istorice. Cercetătoarea a fondat o nouă disciplină istorică „Castelologia comparată”, al cărei obiect de studiu îl constituie evoluția arhitecturii militare universale [12, p.176-177]. Este laureată a numeroase premii, inclusiv ordinul „Bogdan Întemeietorul” (2020) și premiul „Maria Bieșu” (2022).

Născută pe 10.12.1955 la Tiraspol, a finalizat studiile la Institutul Politehnic din Chișinău, specialitatea Arhitectură (1972–1977). A activat ca arhitectă la Institutul „Moldghiprostroy”, 1977-1992, contribuind la dezvoltarea planurilor generale și de detaliu pentru diverse orașe, precum Chișinău, Tiraspol, Orhei ș.a. În perioada 1992-2005, a lucrat ca cercetător științific la Institutul Studiul Artelor al Academiei de Științe a Moldovei (AȘM), avansând de la cercetător la cercetător coordonator. Între 2005 și 2012, a ocupat funcția de vicepreședinte al AȘM, fiind, de asemenea, cercetător principal la IPC.

M. Șlapac a fost președinte și vicepreședinte al mai multor comisii și consilii naționale în domeniile audiovizualului, heraldicii și protejării monumentelor istorice. Din 2013 până în prezent, continuă activitatea de cercetător științific principal la IPC al AȘM și din 2021 este președinte al Comisiei Naționale de Heraldică.

Concluzii

Contribuția femeilor arhitecte din Republica Moldova la dezvoltarea arhitecturii locale este vizibilă, având un impact asupra educației, cercetării și proiectării în acest domeniu. Participarea lor la evenimente importante, precum prima expoziție dedicată femeilor-arhitecte din URSS (10-15 aprilie 1948 în Moscova, unde a participat și E. R. Spirer), a evidențiat, încă de la început, potențialul și implicarea acestora în evoluția arhitecturii moderne. De-a lungul deceniilor (1970-2024), Universitatea Tehnică a Moldovei, prin Facultatea de Urbanism și Arhitectură, a format un număr de 2435 de arhitecți, 55 de promoții, dintre care 1242 – arhitecte, ce constituie 51%.

Diagrama 1. Evoluția numărului total de absolvenți în specialitatea Arhitectură, 1970-2024.

Raportul arhitectelor la numărul total

În intervalul 1970-1980, numărul total de absolvenți a crescut treptat, atingând un vârf în jurul anului 1980 cu un număr total de 66 de absolvenți. După această perioadă, se observă o

scădere semnificativă până în anii '90, urmată de o relativă stabilitate între anii 1990 și 2005, când numărul total de absolvenți a rămas destul de constant și scăzut.

Începând cu anul 2008, numărul absolvenților crește rapid, ajungând la un vârf în jurul anului 2013 – 136 absolvenți. După acest maxim, urmează o scădere graduală până în 2024.

În ceea ce privește proporția de femei în arhitectură, coloanele mai deschise indică fluctuații continue de-a lungul anilor. În unele perioade, cum ar fi în anii 2000 și în anii de vârf ai absolvenților (2010-2015), procentul de femei pare să crească, dar rămâne constant mai mic decât numărul total de absolvenți.

Diagrama reflectă o creștere treptată a interesului pentru arhitectură în anii recentți, cu un număr semnificativ de femei care se alătură profesiei, dar încă într-o proporție mai mică comparativ cu numărul total de absolvenți.

Femeile arhitecte din Republica Moldova au avut și au un impact asupra dezvoltării arhitecturii locale, contribuind semnificativ în educație, cercetare și proiectare.

De la formarea viitoarelor generații de arhitecți, la conservarea patrimoniului cultural și crearea unor spații moderne și sustenabile, aceste doamne arhitecte au demonstrat că pot transforma peisajul arhitectural al țării și pot inspira o nouă viziune asupra urbanismului și designului pentru următoarele generații.

Mulțumiri alese editurii DAS, pentru oportunitatea de a organiza conferința tematică „Femeile și profesia de arhitect în Republica Moldova” în cadrul evenimentului „Moldovan Urban Days”, desfășurat pe 5-6 septembrie 2024, care a stimulat discuțiile despre rolul femeilor în arhitectură și contribuțiile lor la dezvoltarea comunității profesionale.

Surse bibliografice:

- [1] Zahariade, A.M., *Arhitectura la feminin. Femei arhitect în România comunistă*. În: „Arhitectura”. București, nr. 2-3, 2017 (<https://arhitectura-1906.ro/2018/12/arhitectura-la-feminin-femei-arhitect-in-romania-comunista/>).
- [2] *Arhitectura la feminin*. București, Igloo Media, 2023, 187 pag. ISBN: 6421717001328 <https://www.igloo.ro/produs/arhitectura-la-feminin/>.
- [3] Dobrogean, L., *În memoria arhitectei Etti-Rosa Spirer*. În: „Vocea Bălțiului”. 10 (172), 7 martie 2008.
- [4] Șlapac M., *Contribuția femeilor arhitecte la dezvoltarea arhitectural-urbanistică a Chișinăului*. În: Dialogica, nr.2, 2022, pag. 47-57. ISSN 2587-3695 /ISSNe 1857-2537, CZU: [72+396](478-25), <https://doi.org/10.5281/zenodo.7033806>.
- [5] Главный архитектор – Скворцова Юлия Борисовна, <https://mgrado.ru/about/personalia/>.
- [6] Кириченко, Алла Семёновна, <http://surl.li/ueibvh>.
- [7] Ostapov, A., *Activitatea Uniunii Arhitecților din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*. În: Arta. Chișinău, 2019. Arta, 2019, N. 1(AV), pp.62-77. ISSN 1857-1042. https://www.researchgate.net/publication/334164970_Activitatea_Uniunii_Arhitecților_din_Republica_Sovietica_Socialista_Moldoveneasca
- [8] Orlov, M., *Arhitectura de nouitate a Elenei Zabunova*. În: „DAS Interiors”. 14, 2018.
- [9] Tronciu S., Carpov A., *YaNka 80. Contribuție la formarea arhitecților din Republica Moldova*. Chișinău, Lexon-Prim, 2020. BAMTAP (1): 72.03(4/9).07 C35.
- [10] T.Stăvilă, *Tamara Nesterov, la vârsta împlinirii*. În: Arta. Chișinău, 2012. pp. 159-160. ISSN 1857-1042 https://ich.md/wp-content/uploads/2014/04/Text_Arta_K9-transfer_ro-02may-c6af78.pdf.
- [11] Spînu C., *Mariana Șlapac, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat – la vârsta împlinirii*. În: Arta, Nr. 1(AV), 2015, pag. 176-177. ISSN 2345-1181 /ISSNe 2537-6136, CZU: 72(478)(092), <http://surl.li/vuykib>.